

Εὐρος, ὡς ἐκ τῆς Λιβύης καὶ Αἰγύπτου μεταφέροντες τὰ καύματα· ἐκτός δὲ τοῦ σφόδρα νεφοῦντος τὸν οὐρανὸν Καικίου ἐκάλυπτεν αὐτὸν ἀραιότεροις νέφεσι καὶ ὁ Λίψ. Οἱ δὲ προμνησθέντες αἴθριοι ἄνεμοι, ἦτοι ὁ Ἀπαρκτίας, ὁ Θρασκίας καὶ ὁ Ἀργέστης, ἦσαν οἱ αὐτοὶ, καὶ πρὸς τούτοις ὁ Μέσης, ἀστραπώδεις καὶ ἐκνεφίαι ἦσαν, θυελλώδεις. Ἰδίως δὲ σημειωτέον ἔτι ὅτι ὁ μὲν Νότος ἤρχετο πάντοτε μικρὸς καὶ ἐτελεύτα σφοδρότερος, ἐν ᾧ τάνάπαλιν συνέβαινε περὶ τὸν βορρᾶν· διὸ καὶ ἡ παροιμία ἢ λέγουσα εὐ πλεῖν «ἀρχομένου τε Νότου καὶ λήγοντος βορέαο». Καὶ ἔπνεον μὲν οἱ ἐτηστῆται μετὰ σφοδρότητος δι' ὅλου τοῦ θέρους καθ' ὅλον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀλλὰ μετ' ἰδιαζούσης ἐπικινδύνου ὁρμῆς ἐπέπνεον λάβροι κατὰ τρία μέρη — ὑπὸ τὸν Καφηρέα, τὸ μεσημβρινὸν ἄκρωτήριον τῆς Εὐβοίας, οὐ πέραν ἦσαν τὰ λεγόμενα Κοῖλα τῆς Εὐβοίας, «ὅπου κατενεχθεῖσα ναῦς οὐκ ἂν ἔτι σωθείη», περὶ τὸ ἄκρωτήριον Μαλέαν, καὶ ἐν τῷ στενῷ πορθμῷ τῷ μεταξὺ τῶν νήσων Ἰήνου, Μυκόνου καὶ Δήλου. Φοβεροὶ ἐπίσης καθίστανται τοῖς νῦν Ἕλλησι ναυτικοῖς οἱ περὶ τὸν Ἄθω ἄνεμοι καὶ τὰ ἐκεῖ ρεύματα, ὥστε φαίνεται ὅτι καὶ ἡ Διόρυξ, ἣν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ Διόρυξεν ὁ Ξέρξης, ἦν ἀρκούντως δεδικοιολογημένη. Κατὰ δὲ τὴν νῆσον Τένεδον παρατηρήθη ὅτι πνέουσι βόρειοι ἄνεμοι καὶ ἐπὶ ἐννέα μῆνας.

§ 8. Περὶ δὲ τῶν προϊόντων τῆς ἑλληνικῆς γῶρας, ἅτινα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης χειρὸς ἐκαλλιεργοῦντο καὶ ἐξηυγενίζοντο καὶ μετεποιοῦντο, ἔσται λόγος καὶ κατωτέρω· ἐνταῦθα δὲ ἀρκεῖ ἐπιστήσαι τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τὸ γενικώτερον τοῦτο, ὅτι αὕτη ἡ φύσις ἦν εὐνοϊκὴ πρὸς παραγωγὴν καὶ προαγωγὴν προϊόντων καὶ φυτῶν τινῶν ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιμελείας τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν. Οὕτως οὐχὶ σπάνια τὰ παραδείγματα τῆς αὐτομάτου παραγωγῆς καὶ αὐξήσεως σίτου, καὶ ὅσον αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρχεν ὀλίγον εὐνοϊκὸν ἐν πολλοῖς τόποις πρὸς γεωργίαν, τόσον ἀπ' ἐναντίας ὑπεβοήθει καὶ προῆγεν αὐτὴν τὸ κλίμα· καὶ ὑψηλὰ ὄρη ἀναφέρονται ἐνίοτε, ἀλλὰ καὶ σήμερον πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπαντῶσι, κεκαλυμμένα ὑπὸ σίτου. Περιηγηταὶ τινες μάλιστα παρατήρησαν σῖτον, φυτόμενον ὑπὸ τὰ ἐρείπια πολλῶν πόλεων,

ὅπου ἐφαίνετο ὅτι ἦν ἀδύνατος τῷ ἀρότρῳ ἢ ἀροτρίασις, ἢ ἡ αὐ-
 ξησις νέων βλαστημάτων. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ φύσις παρήγεν ἀφθονον
 τὴν δρυὶν τὴν φέρουσιν τὰς ἐδώδιμους βαλάνους, δι' ὧν ὡς ἐλέ-
 γετο, διετρέφοντο πρὸ τῆς εὐρέσεως τῆς καλλιεργείας τοῦ σίτου
 οἱ ἀρχαιοτάτοι τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι καὶ ἰδίως οἱ περίφημοι ἕνεκα
 τοῦ χρησμοῦ γενόμενοι βαλανηφάγοι Ἀρκάδες· «πολλοὶ ἐν Ἀρ-
 καδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν, οἳ σ' ἀποκωλύσουσιν». Καὶ τῷ
 ὄντι οἱ ἐξετάσαντες περὶ τῆς δυνάμεως τῶν διαφόρων τροφῶν
 εὔρον ὅτι αἱ βάλαναι τρέφουσιν ὁμοίως πολλοῖς τῶν σκληρῶν
 ἐδεσμάτων. Πολλοὶ ὅμως, παραδεχόμενοι τὴν θρεπτικὴν δύναμιν
 τῆς δρυϊνῆς βαλάνου, μάλιστα ἐνός εἶδους αὐτῆς τῆς παραγομένης
 ὑπὸ τῆς φηγοῦ, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ὑπὸ τῆς ἡμερίδος
 ἐπικαλουμένης δρυός, ἀμφιβάλλουσιν εἰ δύνανται ἢ ἡδύναντο ἄν-
 θρωποι διατρέφεσθαι ἀπὸ μόνης τῆς βαλάνου ταύτης, καὶ ἐπειρά-
 θησαν ἀποδείξαι ὅτι ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν βαλάνους ἐσήμαινον πιθανῶς
 τὰ παρ' ἡμῖν κάστανα ὡς μεταχειριζομένων τῶν Ἑλλήνων τοῦτο
 τὸ ὄνομα γενικώτερον διὰ πολλὰ εἶδη καρποῦ ὁμοίων βαλάνῳ.
 Πάντως ὅμως διὰ ταύτην τὴν θρεπτικὴν ιδιότητα τῆς βαλάνου
 πολλοὶ φαίνονται ὅτι κατατάττουσιν αὐτὴν οὐχὶ ἐν τοῖς ἀκάρποις,
 ἀλλ' ἐν τοῖς καρπίμοις δένδροις· διεκρίνοντο δὲ ταύτης τῆς δρυός
 τέσσαρα ἢ πέντε εἶδη· ἡμερίς (ἢ ἐτυμόδρυς), αἰγίλωψ, πλατύφυλλος
 φηγός, ἀλίφλοιος (ἢ εὐθύφλοιος καὶ κοίλη)· οὐχὶ δὲ ὅλων τῶν
 εἰδῶν τῆς δρυός αἱ βάλαναι ἦσαν καὶ ἐδώδιμοι, ἀλλὰ μόναι ἢ
 πρὸ πάντων αἱ τῆς φηγοῦ βάλαναι· «κάρπιμα μὲν πάντα, γλυ-
 κύτατα δὲ τὰ τῆς φηγοῦ» (Θεοφρ. Ἰ. Φ. Γ', 8). Ἐν ξηροτέροις
 δὲ καὶ ψιλοτέροις τόποις καὶ ὑπωρείαις ἐφύοντο αὐτόματα διάφορα
 οὐχὶ βαθύρριζα, ἀλλ' ἐπιπολαιόρριζα φυτά, ἐν οἷς πρὸ πάντων ἡ
 ἐλαία ἢ τὸ ἐλαιόδενδρον καὶ ἡ ἀγριελαία, ἢ ἐπικαλουμένη κότι-
 νος, φυόμενα ἰδίως ἐν ἀφθονίᾳ κατὰ τὴν Ἀττικὴν, ἧς τὸ λεπτό-
 γεων πολλαχόθεν γνωστόν, καὶ ἢ παρῆγον τῇ χώρᾳ ἐξαιρετον
 κόσμον διὰ τῶν λευκῶν αὐτῶν ἀνθέων καὶ τοῦ ἀειθαλοῦς φυλ-
 λώματος (αὐλῶνες ἐλαιοκομώμενοι), ἢ ἐπεδ' ἀψίλευον τοῖς κατοικοῖς
 ἀφθονον διατροφὴν, καὶ πλοῦτον δὲ ἐνίοτε, διὰ τε τοῦ καρποῦ
 αὐτοῦ τῆς ἐλαίας καὶ διὰ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐκπιεζομένου ἐλαίου. Ἐκ

δὲ τῶν ἐπιπολιορρίζων τούτων καὶ θαμνοειδῶν δένδρων τῶν μὴ βαθέως ρίζοβολούντων καὶ ἐπικρατούντων ἐν χώραις λεπτογείοις καὶ ὁμοίαις τῇ Ἀττικῇ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὴν θαλασσίαν πίτυν, τὴν δρυὸν τὴν νάννον, τὴν κόμαρον, τὴν ἑλληνικὴν κέδρον, τὴν κερατίαν, τὴν δάφνην, τὴν μαστιχοφόρον σχῖνον ἢ τερέβινθον ἢ καὶ τέρμινθον, τὴν κολοιτέαν, ἢ κολουτέαν, τὴν μυρσίνην τὴν φίλην τῶν συμποσίων· ἐν ὑγροῖς δὲ τόποις, ἤτοι ἐν ἔλεσι, λίμναις καὶ ποταμοῖς, καὶ τινὰ ἔνυδρα ἢ ἔλεια φυτὰ, οἷον τὴν αἴγειρον τὴν τε μέλαιναν καὶ τὴν λευκὴν τὴν ἄλλως λεγομένην καὶ παρ' ἡμῶν λεύκη, καὶ ἰδίως ἐν Βοιωτίᾳ, ἢ διὰ τοῦτο καὶ κατ' ἐξοχὴν αἴγειροφόρος καλεῖται, ἐξαιρέτους πλατάνους καὶ πλῆθος ῥοδόσφυνων ἢ νηρίων, ἄγνους καὶ ἰτέας. Ὡς δὲ ἐπὶ ὑψηλῶν ὄροπεδίων καὶ μετεώρων πλευρῶν ὀρέων καὶ ἐπὶ ῥάχεων ἐφύοντο ποικιλώτατα εἶδη ἀρωματικῶν βοτανῶν, οἷον τὸ θύμον, ἢ θύμβρα, τὸ ὀρίγανον, (ἢ ὀρίγανος) κ. τ. τ., οὕτω καὶ ἐν εὐανθέσι καὶ πολυχρόοις λειμῶσι παντοδαπὰ εἶδη εὐωδῶν ἀνθέων, ὧν τὸν κόσμον πλουσιοπαρόχως ἐπεδαψίλευεν ἡ φύσις καὶ τῇ ὄψει καὶ τῇ ποιήσει, οἷον ῥόδα, κρίνα, ἴα (λευκὰ, λευκόια καὶ μέλανα), κρόκος, λωτός, νάρκισσος, ὑάκινθος, θρυαλλίς ἢ λυχνίς, σισυμβρία ἢ σισύμβριον, ἔρφυλλον (ἢ ἔρφυλος), ἀνεμῶναι, μήκωνες, λείρια, λευκάνθεμα, ἀδιάντον ἀνθος, ἀμάραντον καὶ ἀμάρακος, καὶ τούτου εἶδος σάμψυχον, Διὸς ἀνθος, φλόξ, ἑλένιον, ἴφυον, ἡμεροκαλλές, οἰνάνθη, ἴρις, στρούθιον, ἐλίχρυσος, κάλχη, χρυσάνθεμον, βούφθαλμον, βοάνθεμον, χελιδόνιον (ὡς ἅμα χελιδόνι ἀνθοῦν), καὶ τὰ τοιαῦτα. Περὶ δὲ τῶν κηπευομένων ἐκ τούτων ἔσται λόγος καὶ κατωτέρω.

§ 9. Ὀπωροφόρα δὲ ἢ ἰδίως κάρπιμα δένδρα ἀναφέρονται ἀφθονά ἐν τῇ Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς καὶ καθ' ἡμᾶς ἀπαντῶσιν. Ἐκτὸς τῆς ἐλαίας, τῆς ἀμπέλου καὶ τῆς συκῆς ἐφύοντο μηλέαι παντοῖαι, ἄπιοι καὶ ὄγχναι ἢ ὄχναι, καὶ ἀχράδες (ἢ ἀγριάπιοι), ῥοιαὶ αἱ τε ἡμεροὶ καὶ γλυκείας φέρουσαι ῥόας καὶ αἱ ἀγριαὶ καὶ ὄξεινάς παράγουσαι ῥόας καὶ διὰ τοῦ ἀνθους βαλαυστίου ἐπικοσμούμεναι, κοκκύμηλοι ἢ κοκκυμηλέαι, αἱ φέρουσαι τὰ κοκκύμηλα τὰ μετέπειτα ὀνομασθέντα δαμάσκηνα ἐκ τῆς πόλεως

Δαμασκοῦ, ἐν ἧ «πλεῖστον ἐστὶ τὸ κοκκύμηλον καὶ κάλλιστα γεωργεῖται», (ἔων ἰδιαίτεροι ὀνομασίαι ἢ διάφορα εἶδη ἀναφέρονται βράβυλα, ἡλα, μάδρυα καὶ σποδιαί), κῶνοι (κῶνοφόροι ἢ στροβιλοφόροι πίτυς), ἀμυγδαλαῖ, κί φέρουσαι ἀμυγδάλας, ἔων περιφροτέραι ἦσαν αἱ Νάξιαι, καρύαι, συκάμιναι, φέρουσαι λευκά καὶ μέλανα συκάμινα, κέρασοι, περὶ ἔων ἀμφίβολον ἂν αὐταὶ ἐπωνομάσθησαν οὕτως ἀπὸ τῆς πόλεως Κερασούντος, ὅθεν μετεκομίσθησαν, ἢ αὐταὶ ἐδώκαν καὶ τὸ ὄνομα ταύτῃ τῇ πόλει, ὡς ἐγούσῃ ἀφθονίαν κέρασων, κρανία, κόμαροι, φέρουσαι μιμαίκυλλα, μεσπίλιαι ἢ μέσπιλοι, φέρουσαι μέσπιλα, γαί ὄαι, φέρουσαι ὄαι, καστανέαι, φέρουσαι τὰ κάστανάικα ἐπιλεγόμενα κάρυα, καὶ ἐκ τῶν μηλέων ἢ μηδικῆ ἢ περσικῆ μηλέα, ἢ φέρουσαι τὰ περσικά μῆλα (τὰ ῥοδάκινα) καὶ ἢ κυδώνιος μηλέα, ἢ φέρουσαι τὰ κυδώνια μῆλα, κ. τ. λ. φοίνικες ἦσαν μὲν καὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἔφερον φοινικοβαλάνους ἀτελεῖς καὶ ἀπέπτους καὶ μὴ ἐδωδίμους. — Πάντα τὰ ὀπωρικά περιλαμβάνοντο ὑπὸ τὰ γενικά ὀνόματα ἀκρόδρυα καὶ ὀπώρα φαίνεται δὲ ὅτι μόνον καταχρηστικῶς ἢ λέξις ἀκρόδρυα περιλαμβάνει πάντας τοὺς ἐδωδίμους καρποὺς δένδρων· διότι ἀκριβέστεροι συγγραφεῖς διακρίνουσιν ἀκρόδρυα (ἢ κάρυα) καὶ ὀπώραν (ἢ μῆλα), σημαίνοντες διὰ μὲν τῶν πρώτων κελυφώδεις καρπούς, διὰ δὲ τῶν δευτέρων πυρηνώδεις. «Ὀρφεὺς ἀκρόδρυα πᾶσαν ὀπώραν καλεῖ. Γαληνὸς δὲ καὶ οἱ τὰ φυτουργικὰ συνταξάμενοι ἀκρόδρυά φασιν τὰ σκέπην ἔχοντα (τὰ κελυφώδη), οἷον ῥοίας, κάρυα, ἀμυγδάλας καὶ εἴτι ὅμοιον, ὀπώρας δὲ τὰ ἀσκεπῆ, ὡς μῆλα, ἀπίους, καὶ τὰ ὅμοια (τὰ πυρηνώδη)». — Τινὰ τούτων τῶν ὀπωρικῶν, ὡς τὰ κέρασια, τὰ δαμάσκηνα, τὰ μηδικὰ μῆλα, ἢ τὰ περσικά καὶ τὰ τοιαῦτα ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ὅτι εἰσῆχθησαν μεταγενεστέρως καὶ ἐνεκλιματίσθησαν ἐν Ἑλλάδι ἐξ ἀνατολικῶν ἢ μεσημβρινῶν χωρῶν, ἀλλὰ δὲ εἰσιν ἀναμφισβητήτως ἐγγύρια καὶ ἀρχαῖα, οἷον τὸ ἀττικὸν σῦκον καὶ ἢ ἀργεῖα ἀπιος, ἀ μάλιστα συγκαταλέγονται καὶ μετ' αὐτῆς τῆς ἀρχαιοτάτης πῶν προσελήνιων καὶ βαλανηφάγων Ἀρκάδων βαλάνου.

§ 10. Ἀλλὰ καὶ δένδρα παρέχοντα ξυλικὴν κατάλληλην πρὸς ἄλλας γρεῖας τοῦ βίου ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι ἐκ τούτων δὲ

ιδίως αἰ ἐλάται καὶ αἰ πίτυς ἦσαν χρήσιμοι πρὸς ναυπηγίαν καὶ οἰκοδομήν· πρὸς τοὺς αὐτοὺς δὲ σκοποὺς καὶ ἰδίως πρὸς κατασκευὴν διαφόρων σκευῶν πλοίου καὶ ἄλλων ἦσαν καὶ ἡ κέδρος καὶ ἄρκευθος, ἡ φίλυρα, ἡ σφένδαμνος, ἡ ζυγία, ἡ μίλος ἢ σμίλαξ, ἡ πρίνος, πηδός, ὄξύη, συκάμινος, μελία, πελέα, πλάτανος, ἀνδράχνη, καρύα (ἢ Εὐβοϊκὴ), πύξος, τέρμινθος, φιλύκη, ἀφάρκη, κήλαστρος, μύα, δάφνη, ἰτέα, κότινος. Ἀλλὰ τὴν στερεωτέραν ναυπηγήσιμον ξυλικὴν εἰσήγον κυρίως ἔξωθεν· οἷοτι περὶ τῶν Ἀθηναίων ἰδίως, τοῦ ναυτικωτέρου λαοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· γινώσκωμεν ὅτι, στερούμενοι τῆς ἀναγκαίας ναυπηγησίμου ξυλικῆς, ἔφερον αὐτὴν διὰ θαλάσσης ἐκ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐκ Μακεδονίας· ἄλλως δὲ ἡ ἐξαγωγή τῆς ναυπηγησίμου ξυλικῆς ἦν ἀπηγορευμένη πάντοτε μὲν καὶ ἀπολύτως ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὑπὸ τινος δὲ ὅρους ἐν ἄλλαις χώραις, ἐχούσαις ἀφθονίαν αὐτῆς, οἷον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ ἄλλοια δὲ οἰκοδομικὴ ξυλικὴ εἰσήγετο ἔξωθεν διὰ θαλάσσης, ὡς καὶ οἱ ἀναγκαῖοι διὰ τὰ ἐν Ἀττικῇ μεταλλεῖα πάσσαλοι καὶ δοκοί. Καύσιμα δὲ ξύλα φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ἐν ἀφθονίᾳ, ὡς ἐν Ἀθήναις οἱ Ἀχαρνεῖς ἔκαιον ἀνθρακας ἐκ ξύλων φηγοῦ. Ἀλλὰ σήμερον πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος αἱ ὄρειναι γῶραι εἰσὶν ἐπὶ τινα βαθμὸν ἔρημοι καὶ γεγυμνωμέναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δασῶν καὶ ἄλλης χρησίμου φυτείας· ἀλλ' εὐκόλως δυνάμεθα εἰκάσαι ὅτι ἐν τῇ ἀρχιότητι ἦσαν μᾶλλον σύνδενδροι καὶ δασώδεις· ἀλλὰ καὶ νῦν ἔτι ἡ Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία παρέχουσι πολλὴν οἰκοδομικὴν ξυλικὴν, καὶ εἰσὶ δασώδεις, ἀρκούντως ἐπίρρυτοι καὶ κεκαλυμμένοι ὑπ' ἀγαθῆς γῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰ πλεῖστα μέρη τῆς ὄρεινῆς Πελοποννήσου.

§ 11. Πλουσίαν δὲ καὶ ποικίλην νομὴν εὕρισκον τὰ ποιμνία πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὄρεινοτάτων χωρῶν, ὡς καὶ νῦν ἔτι, ἐν καιρῷ θέρους, ὅτε αἱ πεδιάδες ἦσαν σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν κεκαυμένοι ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Γνωστὸν τὸ ἔθος, ὅπερ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἔχουσι, τοῦ καταβιβάζειν τὰ ποιμνία ἀπὸ τῶν ὄρεινῶν χωρῶν εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἀναβιβάζειν τὰς ἀνάπαλιν ἐκ τούτων εἰς τὰ ὄρη, ὡς ἀπῆται ἐκάστοτε ἡ ὥρα τοῦ

ἔτους. Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι καὶ πρὸς χορτασμὸν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἰδίως τοῦ πτωχοῦ καὶ ἐξ ἀνάγκης λιτοβίου, ἐξήρκει ἡ γῆ διὰ τινῶν αὐτομάτων ἢ αὐτοφυῶν ριζῶν καὶ λαχανικῶν καὶ ὄσπριων, ἐξ ὧν ἀναφέρονται συχνάκις ἐν τῷ ἀρχαίῳ βίῳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ κωμωδίᾳ συμφώνως τῷ νῦν βίῳ καὶ τῇ νῦν διαίτῃ τῶν πτωχῶν Ἑλλήνων ὁ θύμος ἢ τὸ θύμον, τὸ κάρδαμον, τὰ κρόμυα, τὰ σκόροδα, βολβοί, ῥαφανίδες καὶ ῥάπεις, γογγυλίδες, διάφορα λάχανα, κράμβαι, σικυοί, θέρμοι, κύαμοι, ἐρέβινθοι, λάθυροι, ἀρακος, μύκητες, σόγχοι, ἀκαλήφη ἢ κνίδη καὶ ἄλλα παντοῖα ἀγρία ἢ ἀρουραῖα καὶ εὐτελεῖ λαχανικά. Ἀλλὰ καὶ τὰ κυριώτερα τῶν ἄλλων πρὸς τὸ ζῆν ἐπιτηδείων παρῆγε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀφθονα ἡ γῆ, ἢ αὐτοφυῆ, ἢ καλλιεργούμενα καὶ μεταποιούμενα ὑπὸ τῆς γεωργίας. Οὕτως αὐτὴ ἡ Ἀττικὴ, ἧς ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν τὸ πετρῶδες καὶ λεπτόγειον, ἦν οὐχὶ τόσο ἀκατάλληλος πρὸς γεωργίαν, ὡς ὑπὸ πολλῶν νομίζεται· διότι οὐδεμίαν σπορὰ καὶ καλλιέργειαν ἐτελεσφόρει ἐν βραχύδεσι τόποις, ἀλλὰ καὶ ἡ λυπροτάτη γῆ αὐτῆς παρῆγε τοῦλάχιστον κριθήν, καὶ ῥητῶς ἀναφέρεται ὑπὸ Θεοφράστου ὅτι ἡ Ἀττικὴ ἦν κριθοφόρος ἀρίστη. Ἐπειδὴ δὲ κριθήν παρῆγε καλὴν καὶ ἀφθονον, σῖτον δὲ οὐδαμῶς ἢ πολὺ δυσκόλως, διὰ τοῦτο καὶ ἔτρωγον συνηθέστερον κριθίνον ἄρτον ἐξ ἀλφίτων, ἢ ἐξ ἀλεύρων σίτου. Ἐπίσης τὴν αὐτὴν ἀφθονίαν σίτου καὶ μείζονα εὐφορίαν κριθῆς ἐν Ἀττικῇ ὁδεικνύει καὶ ἡ γνωστὴ ἡμῖν σολώνειος διάταξις, καθ' ἣν οἱ ἔχοντες σίτησιν ἐν τῷ Πρυτανείῳ ἐγεύοντο συνήθως καθ' ἑκάστην κριθίνους πλακοῦντας, ἄρτον δ' ἐκ σίτου μόνον ἐν ἑορταῖς. Ἴν τῇ αὐτῇ Ἀττικῇ τὸ ἥπιον καὶ γλυκὺ τοῦ κλίματος ἔφερε μὲν τοὺς εὐγενεστέρους τῶν καρπῶν εἰς πρῶιμωτέραν ὠρίμανσιν, ἀλλὰ καὶ διετήρει αὐτοὺς ὀψιαίτερον τῆς ὥρας ἢ ἀλλαχοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ γεωργία συνεβάλλετο τὸ καθ' ἑαυτὴν εἰς ἐπαύξησιν καὶ βελτίωσιν τῶν προϊόντων ἑκάστης γῶρας, καθ' ὅσον μάλιστα ἐν Ἑλλάδι ἡ γεωργία πολλαχῶς ἐξετιμᾶτο καὶ ὡς φυσικώτατος καὶ δικαιοτάτος πορισμός, ὑπὸ φιλοσόφων καὶ νομοθετῶν συνιστώμενος, καὶ ὡς παρέχουσα σῶμα καὶ ψυχὴν ἀνδρείαν καὶ ἐπιτήδεια πρὸς τὸν πόλεμον, καὶ ὡς παρέχουσα μετὰ πολλῶν ἄλλων πλεονεκτημάτων

καὶ ἀπείρους εὐγενεῖς καὶ ἐλευθερίους ἡδονὰς καὶ ἀναπαύλας, — διὰ τοῦτο ἐν πολλοῖς τόποις ὁ ἀγρὸς διέτρεφεν ἀρκούντως τὸν ἰδιοκτήτην καὶ φιλόπονον γεωργόν, ἐν δὲ καιροῖς σιτοδείας καὶ ἐπλούτιζεν αὐτόν.

§ 12. Ἄλλα ὅπως οὖν λόγου ἀξία προϊόντα ἦσαν ἐν διαφόροις τόποις τῆς Ἑλλάδος οἶνος, ἐλαῖαι καὶ ἔλαιον, σῦκα καὶ μέλι· καὶ περὶ μὲν τῶν διαφορῶν ἐλληνικῶν οἴνων καὶ τῶν τόπων τῆς παραγωγῆς αὐτῶν γενήσεται ἀλλαγῶς λόγος· ἔλαιον δὲ καὶ σῦκα καὶ μέλι ἦσαν ἐξάίρετα ἐν Ἀττικῇ, ἐνθα καὶ κατεβάλλετο ἰδιαιτέρα φροντίς περὶ αὐτῶν· διότι ἦν ἀπηγορευμένον τὸ ἐξορύττεσθαι ἐλαιόδενδρον, πλὴν διὰ δημοτελεῖς ἐορτὰς ἢ διὰ κηδεῖαν τινά, ἢ πρὸς ἄλλην τινὰ ἰδίαν χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ τότε οὐχὶ ἐπέκειντο τῶν δύο κατ' ἔτος. Ἐὰ δὲ σῦκα κατ' ἐξοχὴν ἐνομίζοντο ἐξάίρετον πλεονέκτημα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ὁμόρων τόπων· τόσον δὲ περισπούδαστοι ἦσαν αὐταὶ αἱ ὀπῶραι παρ' Ἑλλησιν, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος, περιγράφων τὰ τῶν Περσῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τῶν Ἑλλήνων, λέγει περὶ τῶν πρώτων ὅτι «οὐ σῦκα ἔχουσι τρώγειν, οὐδ' ἄλλο ἀγαθὸν οὐδέν». Ἰδίως δὲ ἐξάίρετα ἦσαν τὰ τῶν Ἀθηναίων σῦκα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ἀττικαὶ ἰσχάδες, ὧν ἦσαν διάφορα εἶδη καὶ διάφοροι ἐπωνυμίαι· διότι αἱ ἀττικαὶ ἰσχάδες ἐκαλοῦντο καὶ χελιδόνιοι ἰσχάδες καὶ ἀπλῶς χελιδόνες, καὶ ἄλλαι ἀμφαρίστειω, φιβάλειω, βασίλειω, κορώνειω, καὶ πρόκριδες καὶ ὄξαλοι. Ἐὰ αὐτὰ προϊόντα, ἔλαιον καὶ ἰσχάδες, ἐχρησίμευον καὶ πρὸς ἐξαγωγὴν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς χώρας εἰς ξένους τόπους· γνωστὴ ἡ ἐντύπωσις, ἣν λέγεται ὅτι παρήγαγον ἐν τῇ Περσικῇ αὐλῇ αἱ ξηραὶ ἀττικαὶ ἰσχάδες· «Ἀττικὰς ἰσχάδας οὐκ ἂν ἔφη (ὁ Ξέρξης) φαγεῖν ὠνίους κομισθείσας, ἀλλ' ὅταν τὴν φέρουσιν κτήσεται χώραν». Ὑπετέθη μὲν ὑπὸ Πλουτάρχου ὅτι ἐν Ἀττικῇ ἦν ἀπηγορευμένη ἡ ἐξαγωγὴ ἀμφοτέρων τούτων τῶν προϊόντων καὶ ὅτι ἀρὰ μάλιστα ἀπηγγέλλετο ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος κατὰ τοῦ παραβάτου τῆς τοιαύτης διατάξεως, ἢ ἐπεβάλλετο αὐτῷ ζημία ἑκατὸν δραχμῶν, — ἀλλ' ἐκτὸς μικρῶν περιορισμῶν ἀποδεικνύεται καὶ διὰ παραδειγμάτων γενομένης ἐξαγωγῆς καὶ διὰ διατάξεων ἐναντίων τῆς προμνησθείσης ὅτι ἡ ἐξαγωγὴ τούτων ἐπετρέπετο.

Ἰδίως δὲ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐξαγωγῆς τῶν σύκων φαίνεται ὅτι ἐπλάσθη ὑπὸ μεταγενεστέρων σχολιαστῶν καὶ γραμματικῶν πρὸς εὐχερεστέραν ἐξήγησιν τοῦ ὀνόματος συκοφάντης *).

§ 13. Ἐκτὸς τοῦ ἐλαίου καὶ τῶν σύκων καὶ τῶν παντοδαπῶν οἴνων ἐφύοντο πρὸς τούτοις ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν μέρει ἐξήγοντο ἐξ αὐτῆς καὶ διάφοροι φαρμακώδεις ἢ φαρμακευτικαὶ βοτάναι, αἱ μὲν ἰαματικὴν ἔχουσαι δύναμιν, αἱ δὲ δηλητηριώδη. Μάλιστα δὲ ἰδιαίτεροί τινες τόποι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν κατ' ἐξοχὴν περιώνυμοι ἐπὶ τισι τούτων». Τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα τόπων (λέγει ὁ (-)εόφραστος ἐν Ἱστορίᾳ φυτῶν (Θ'), 15) φαρμακωδέστατον τό τε Πήλιον τό ἐν Θετταλίᾳ καὶ τό Τελέθριον τό ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ὁ Παρνασσός, ἔτι δὲ καὶ ἡ Ἀρκαδία καὶ ἡ Δακωνική· καὶ γὰρ αὐταὶ φαρμακώδεις ἀμφότεραι δι' ὃ καὶ οἱ γε Ἀρκάδες εἰώθασιν ἀντὶ τοῦ φαρμακοποιεῖν γαλακτοποιεῖν περὶ τὸ ἔαρ, ὅταν οἱ ὅποι μάλιστα τῶν τοιούτων φύλλων ἀκμάζωσιν... φύεται δὲ παρ' αὐτοῖς ὁ τε ἐλλέβορος ἀμφότερος καὶ ὁ λευκὸς καὶ μέλας, ἔτι δὲ θαῦρον ὀφνοειδὲς κροκέον, καὶ ἦν ἐκεῖνοι μὲν ῥάφανον ἀγρίαν καλοῦσι, τῶν δ' ἰατρῶν τινες κεράϊν, καὶ ἦν οἱ μὲν ἀλθαίαν, ἐκεῖνοι δὲ μαλάχην ἀγρίαν, καὶ ἡ ἀριστολογία καὶ τὸ σέσελι καὶ τὸ ἵπποσέλινον καὶ τὸ πευκέδανον, καὶ ἡ ἡράκλεια καὶ ὁ στρύχνος ἀμφότερος ὁ τε φοινικοῦν ἔχων τὸν καρπὸν καὶ ὁ μέλανα· φύεται δὲ καὶ ὁ σίκυος ὁ ἀγριος, ἐξ οὗ τὸ ἐλατῆριον συντίθεται, καὶ ὁ τιθύμαλλος, ἐξ οὗ τὸ ἵπποφαές· ἄριστον δὲ τοῦτο

*) Πιθανοτάτη φαίνεται ἡ γνώμη τῶν μὴ παραδεχομένων ἀπαγόρευσιν ἐξαγωγῆς σύκων καὶ ὅτι δῆθεν ἐγένετο ψευδὴς καταμύνησις ἐπὶ δῆθεν λαθραία ἐξαγωγῇ τούτων. Οὗτοι ὀρθότερον νομίζουσιν ὅτι ἐν καιρῷ πάλαι ποτὲ συμβάσης σιτοθείας ἀφηροπάγησαν ὑπὸ πειναλέων χειρῶν οἱ καρποὶ τῶν ἱερῶν σύκων, καὶ ἀφ' οὗ ἐπανῆλθον εὐτυχέστεροι χρόνοι, ἐγένοντο ἀγωγαὶ κατὰ τοιαύτης δῆθεν ἱεροσυλίας, ὥς ἠδύνατο κινηθῆναι βαρεῖαι ἀγωγαὶ καὶ κατὰ τῶν ἐπιβαλλόντων χεῖρα ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἐλαίας (ἴδε λόγον Λυσίου περὶ μορίας ἢ ἱερᾶς ἐλαίας). Φαίνεται ὁμοίως ὅτι τὸ ποταπὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ συκοφάντου προῆλθε καὶ ἐκ τούτου ὅτι διὰ τὸ ἀύστηρόν τῶν πονηῶν τῶν ἐπιβαλλομένων τοῖς ὀπωροκλέπταις αἱ καταμύνηταὶ τοιούτων μικρῶν, ἀλλὰ βαρύτερα τιμωροῦμένων πλημμελημάτων, οἷα ἡ ὑπεξαίρεσις σύκων, ἐνομίζοντο ποταποὶ καὶ κακοῦθαι. «Atticos quondam juvenes solitos ajunt in hortos irrumpere necsque deligere. Quam ob causam lege est constitutum, ut qui id fecisset capite trimearetur; quam poenam qui prosequerentur ob parvula detrimenta, sycophantas appellatos». Festus.

περί Τεγέαὺν κάκεινο μάλιστα σπουδάζεται· φύεται δ' ἐκεῖ ἐπὶ πλεόν· πλείστον δὲ καὶ κάλλιστον φύεται περί τὴν Κλειτορίαν· ἢ δὲ πανάκεια γίνεται κατὰ τὸ πετραῖον περί Φωφίδα καὶ πλείστη καὶ ἀρίστη· τὸ δὲ μῶλυ περί Φενεὸν καὶ ἐν τῇ Κυλλήνῃ· φασὶ δ' εἶναι καὶ ὅμοιον ᾧ Ὀμηρὸς εἶρηκε (Ὀδυσσ. Κ, 304—306 «ρίζη μὲν μέλαν ἔσκε (τὸ φάρμακον), γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνθος· μῶλυ δὲ μιν καλέουσι θεοί· χαλεπὸν δὲ τ' ὀρύσσειν ἀνδράσι γε θνητοῖσι»), τὴν μὲν ρίζαν ἔχον στρογγύλην προσεμφερῆ κρομύω, τὸ δὲ φύλλον ὅμοιον σκίλλῃ· χρῆσθαι δὲ αὐτῷ πρὸς τε τὰ ἀλεξίφάρμακα καὶ τὰς μαγείας· οὐ μὴν ὀρύττειν γ' εἶναι χαλεπὸν ὡς Ὀμηρὸς φησιν· τὸ δὲ κώνειον ἀριστον περί Σοῦσα καὶ ἐν τοῖς ψυχροτάτοις τόποις· γίνεται δὲ καὶ ἐν τῇ Λακωνικῇ τὰ πολλὰ τούτων· καὶ γὰρ αὕτη πολυφάρμακος· ἐν Ἀχαΐᾳ δὲ ἢ τε τραγάκανθα πολλή καὶ οὐδὲν χείρων, ὡς οἴονται, τῆς Κρητικῆς, ἀλλὰ καὶ τῇ ἔψει καλλίων, καὶ δαῦκον περί τὴν Πατραϊκὴν διαφέρον· τοῦτο δὲ θερμαντικὸν φύσει, ρίζαν δὲ ἔχει μέλαιναν· φύεται δὲ τὰ πολλὰ τούτων καὶ ἐν τῷ Παρνασσῷ καὶ περί τὸ Τελέθριον· καὶ ταῦτα μὲν κοινὰ πλειόνων χώρων· τὸ δὲ δίκταμνον ἴδιον τῆς Κρήτης, θαυμαστὸν δὲ τῇ δυνάμει καὶ πρὸς πλείω χρήσιμον..... φασὶ δὲ τινες ὅλως τῶν φύλλων καὶ τῶν ὀροδάμνων καὶ ἀπλῶς τῶν ὑπὲρ γῆς τὰ ἐν Κρήτῃ διαφέρειν, τῶν δὲ ἄλλων τῶν γε πλείστων τὰ ἐν τῷ Παρνασσῷ». Ἰδίως δὲ ἢ ἐν Φωκίᾳ Ἀντίκυρα ἦν περίφημος διὰ τὸν ἐλλέβορον· ὁ Πausanίας λέγει (1', 36, 4) «τὰ ὄρη τὰ ὑπὲρ τὴν Ἀντίκυραν πετρώδη τε ἄγαν ἐστί, καὶ ἐν αὐτοῖς φύεται μάλιστα ὁ ἐλλέβορος· ὁ μὲν αὐτοῦ μέλας χωρεῖται ἀνθρώποις καὶ ἐστί γαστρὶ καθάρσιον, ὁ δὲ ἕτερος ὁ λευκὸς δι' ἐμέτου καθαίρειν πέφυκε· τὸ δὲ φάρμακον τὸ εἰς τὴν καθάρσιν ἢ τοῦ ἐλλεβόρου ρίζα ἐστίν». Ὁ δὲ Στράβων λέγει ὅτι αὐτόθι φύεται ὁ ἐλλέβορος ὁ ἀστεῖος καὶ σκευάζεται βέλτιον· καὶ διὰ τοῦτο ἀπεδήμουν ἐκεῖ πολλοὶ καθάρσεως καὶ θεραπείας γάρρην. Τὰ διάφορα δὲ εἶδη τούτου καὶ τὰς διαφορὰς αὐτοῦ δυνάμεις περιγράφει ὁ Θεόφραστος (Ἱστ. φυτ. Θ', 10)· «Ὁ δὲ ἐλλέβορος, ὁ τε μέλας καὶ ὁ λευκός, ὡσπερ ὁμώνυμοι φαίνονται, περί δὲ τῆς ὄψεως διαφωνοῦσιν· οἱ μὲν γὰρ ὁμοίους εἶναι πλὴν τῷ γρῶ-

ματι μόνον διαφέρειν τὴν ρίζαν, τοῦ μὲν λευκὴν, τοῦ δὲ μέλαιναν· οἱ δὲ τοῦ μὲν μέλανος τὸ φύλλον δαφνώδες, τοῦ δὲ λευκοῦ πρασῶδες, τὰς δὲ ρίζας ὁμοίας πλὴν τῶν χρωμάτων· οἱ δ' οὖν ὁμοίους λέγοντες ταιάνδε φασὶν εἶναι τὴν μορφήν· καυλὸν μὲν ἀνθερικώδη βραχὺν σφόδρα, φύλλον δὲ πλατύσχιστον, παρόμοιον σφόδρα τῷ τοῦ νάρθηκος, μῆκος δ' ἔχον, εὐθὺ δ' ἐκ τῆς ρίζης ἤρτημένον καὶ ἐπιγείοφυλλον· πολὺρρίζον δ' εὖ μάλα ταῖς λεπταῖς καὶ χρησίμοις· ἀναίρειν δὲ τὸν μὲν μέλανα καὶ ἵππους καὶ βοῦς καὶ ὄστρον, δι' ὃ καὶ οὐδὲν νέμεσθαι τούτων· τὸν δὲ λευκὸν νέμεσθαι τὰ πρόβατα καὶ ἐκ τούτου πρῶτον συνοφθῆναι τὴν δύναμιν καθαιρομένων ἐκείνων· ὠραῖος δὲ μετοπώρου, τοῦ δ' ἦρος ἄωρος, ἀλλὰ πρὸς τὴν πυλαίαν οἱ ἐκ τῆς Οἴτης συλλέγουσι· πλεῖστος γὰρ ἐνταῦθα φύεται καὶ ἄριστος· μοναχοῦ δὲ φύεται τῆς Οἴτης περὶ τὴν Πυράν... φύεται δὲ ὁ μὲν μέλας πανταχοῦ· καὶ γὰρ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ καὶ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ παρ' ἄλλοις πολλοῖς· ἄριστος δὲ ὁ ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος, καὶ ὅλως τὸ ὄστρον εὐφάρμακον· ὁ δὲ λευκὸς ὀλιγαχοῦ· βέλτιστοι δὲ καὶ οἷς χρῶνται μάλιστα τέτταρες, ὁ Οἰταῖος, ὁ Ποντικός, ὁ Ἐλεάτης, ὁ Μαλιώτης· ἄριστος δὲ πάντων καὶ τούτων καὶ τῶν ἄλλων ὁ Οἰταῖος, ὁ δὲ Παρνασσίος καὶ ὁ Αἰτωλικὸς (γίνεται γὰρ καὶ ἐνταῦθα καὶ πολλοὶ καὶ ὠνοῦνται καὶ πωλοῦσιν οὐκ εἰδότες) σκληροὶ καὶ ἄγαν περισκελεῖς... καλοῦσι δὲ τὸν μέλανά τινες ἔκτομον μελαμπόδιον, ὡς ἐκείνου πρῶτον τεμόντος καὶ ἀνευρόντος· καθαίρουσι δὲ καὶ οἰκίας αὐτῶ καὶ πρόβατα συνεπάδοντές τινα ἐπωδὴν καὶ εἰς ἄλλα δὲ πλείω χρῶνται». Διὰ τὰς πολλὰς ταύτας καθαρτικὰς δυνάμεις τοῦ ἑλλεβορίζεσθαι ἐπὶ καθάρσεως ἀπὸ πνευματικῆς ἀσθενείας. — Ὡσαύτως ἐν Δοκρίδι ἐφύετο ἄφθονος ὁ ἀσφόδελος, ὃς διὰ τὴν βαρεῖαν αὐτοῦ ὀσμὴν ἐνομίζετο ὅτι ἔδωκε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῖς κατοίκοις ταύτης τῆς χώρας, Δοκροῖς Ὀζόλαις ἐπικληθεῖσιν· ὁ αὐτὸς ἐφύετο καὶ ἐν τῇ προσεχεῖ χώρᾳ, τῇ Φωκίδι· ἀνέκαθεν δ' ἐνομίζετο ὡς ἄνθος τῶν ὑποχθονίων καὶ τοῦ βασιλείου τῶν σκιῶν· γνωστὸς ἐκ τοῦ Ὀμήρου ὁ ἀσφοδελὸς λειμών, «ἐνθα τε ναίουσι ψυχαί, εἰδῶλα καμώντων». ἔτι δε γνωστὸν καὶ τὸ ἔθος τοῦ φυτεύειν ἀσφόδελον

παρὰ τοὺς τάφους, διότι ἐνόμιζον ὅτι διὰ τοῦ πολυκάρπου τούτου φυτοῦ ἠδύναντο διατρέφειν ἔτι τοὺς ἀποθανόντας· καὶ τῷ ὄντι ὁ ἀσφόδελος ἦν πολύκαρπος καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ ξυλώδης, τῇ μὲν μορφῇ τρίγωνος, τῷ δὲ χρώματι μέλας· «γίνεται δὲ ἐν τῷ στρογγύλῳ τῷ ὑποκάτω τοῦ ἀνθους, ἐκπίπτει δὲ τοῦ θέρους, ὅταν τοῦτο διαχάνη». Ἀπέδιδον δὲ αὐτῷ μετὰ ταῦτα καὶ διαφόρους ἰαματικάς καὶ μαγευτικάς δυνάμεις. Ἄλλο ἰαματικὸν φυτὸν ἀναφέρεται ὁ μανδραγόρας, οὗ τὰ φύλλα ἐλέγοντο ὅτι ἦσαν χρήσιμα πρὸς τὰ ἔλκη μετ' ἀλφίτου, ἡ δὲ ρίζα πρὸς ἐρυσίπελας ξυσθεῖσά τε καὶ ὄξει δευθεῖσα καὶ πρὸς τὰ ποδαγρικὰ καὶ πρὸς ὕπνον καὶ πρὸς φίλτρα. Ἐν τῇ Μεγαρίδι καὶ Λακωνικῇ ἀναφέρεται φυόμενον πολὺ τὸ κώνειον (cicuta), ὡς καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐνθα γνωστὸν ποία τις χρήσις αὐτοῦ ἐγένετο, διὰ τὴν σφοδρὰν ψυκτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἣ ἐπέφερε τὸν θάνατον· τούτου «τοῦ κωνείου τὸ χύλισμα ἐστὶν ἰσχυρότερον τοῦ καρποῦ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ῥάω ποιεῖ καὶ θάπτω, μικρὸν πάνυ καταπότιον δοθέν, ἐνεργότερον δὲ καὶ εἰς τὰς ἄλλας χρείας» (Θεοφρ. Ἰ. Φ. Ζ', 6). — Ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ ἐφύετο καὶ τὸ εἰς πολλὰ καὶ διάφορα χρήσιμον πάνακες, καὶ τὰ διάφορα εἶδη αὐτοῦ, τὸ χειρώνειον, ἠράκλειον, καὶ ἀσκληπίειον, περὶ ὧν ὁ Θεόφραστος (Ἰ Φ. Θ, 11) σημειοῖ· «ἔχει δὲ τὸ μὲν χειρώνειον φύλλον μὲν ὅμοιον λαπάθῳ, μεῖζον δὲ καὶ δασύτερον, ἄνθος δὲ χρυσοειδές, ρίζαν δὲ μικρὰν φιλεῖ δὲ μάλιστα τὰ χωρία τὰ πύονα· χρῶνται δὲ πρὸς τε τοὺς ἔχεις καὶ τὰ φαλάγγια καὶ τοὺς σῆπας καὶ τὰ ἄλλα ἔρπετὰ διδόντες ἐν οἴνῳ καὶ ἀλείφοντες μετ' ἐλαίου· τοῦ δ' ἔχεως τὸ δῆγμα καὶ καταπλάττοντες καὶ ἐν ὄξινῃ πιεῖν διδόντες· ἀγαθὴν δὲ φασὶ καὶ ἐλκῶν ἐν οἴνῳ καὶ ἐλαίῳ καὶ φυμάτων ἐν μέλιτι· τὸ δ' ἀσκληπίειον τὴν ρίζαν μῆκος μὲν ὡς σπιθαμὴν, λευκὴν δὲ καὶ παχεῖαν σφόδρα, καὶ φλοιὸν παχὺν καὶ ἀλυκώδη, καυλὸν δὲ ἔχει γονατώδη πανταχόθεν, φύλλον δὲ οἶον περὶ ἣ θαψία πλήν παχύτερον· ἀγαθὸν δὲ εἶναι φασὶ ἔρπετῶν τε ξύοντα· πίνειν, καὶ σπληνὸς ὅταν αἷμα περὶ αὐτὸν ἐν μελικράτῳ, καὶ κεφαλαίας τρίβοντα ἐν ἐλαίῳ ἀλείφειν καὶ ἄλλο τι εἰάν πονῆ τις ἀφανές καὶ γαστρὸς ὀδύνης ἐν οἴνῳ ξύοντα· δύνασθαι δὲ καὶ τὰς μακρὰς

ἀρόωστίας ἐκκλίνειν· ἔπειτα τῶν ἐλκῶν τῶν μὲν ὑγρῶν ξηρὸν ἐπιπάττοντα προκατακλύζοντα ἐν οἴνῳ θερμῷ, τῶν δὲ ξηρῶν ἐν οἴνῳ δεῦσαι καὶ καταπλάττειν· τὸ δ' ἤράκλειον φύλλον μὲν ἔχει μέγα καὶ πλατὺ καὶ τρισπίθαμον πανταχῇ, ρίζαν δὲ ὡς δακτύλου τὸ πάχος δίκραν ἢ τρίκραν, τῇ γεύσει μὲν ὑπόπικρον, τῇ δ' ὀσμῇ καθάπερ λιβανωτοῦ καθαροῦ· ἀγαθὴν δὲ τῆς ἱερᾶς νόσου μινυμένην φώκης πιτύα ὅσον τεταρτημόριον πίνειν, καὶ ὀδύνης κατὰ γαστέρα ἐν οἴνῳ γλυκεῖ, καὶ ἐλκῶν τῶν μὲν ὑγρῶν ξηρὰν, τῶν δὲ ξηρῶν ἐν μέλιτι». Μετὰ τούτων τῶν ἰαματικῶν βοτανῶν κατατακτέοι καὶ οἱ στρύχνοι καὶ τιθύμαλλοι, ὧν ἀμφοτέρων ἀναφέρονται διάφορα εἶδη· ἔτι δὲ καὶ πλείονες ἄγριαι μήκωνες (κερατῆτις, ροιάς, ἤρακλεία, καὶ ἡ γλυκεῖα ρίζα, ἡ καλουμένη νυμφαία, ἡ ἐφύετο ἐν ταῖς λίμναις καὶ ἐν τοῖς ἐλώδεσιν, οἷον ἐν τε τῇ Ὀρχομενίᾳ καὶ Μαραθῶνι καὶ περὶ Κρήτην, καὶ ἐκαλεῖτο ἰδίως ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν Μαδωνία. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ προϊόντα ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν φυτῶν. Ἴκ δὲ τοῦ βασιλείου τῶν ζώων ἐξήγοντο ἰδίως ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἔρια προβάτων καὶ μέλι, ὡς ὁ κωμικὸς Ἀντιφάνης ἐπαινεῖ τὴν Ἀττικὴν ὡς φέρουσαν προϊόντα ἀριστα καὶ ἐξέχοντα τῶν τῆς ἀπάσης οἰκουμένης τοὺς ἀρτους, τὰ σῦκα, τὰ οὖμα, τὰ βοσκήματα, τὰ ἔρια, τὸ μέλι, καὶ ἔτι δὲ οὐδὲν ἄλλο ἢ βλάξ ὀνομάζεται ὑπὸ τινος παρ' Ἀθηναίων (Ε', 60) ὁ ἀμφιβάλλων, εἰ τῶν ἀττικῶν ἐρίων ἄλλα ἐστὶ μαλακώτερα· διακριτέα ὅμως ἐνταῦθα τῶν κυρίως ἐλληνικῶν ἐρίων τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐλληνικῶν προβάτων ἔρια ἀναφερόμενα καὶ πολὺ ἐπαινούμενα, ὡς ἀναφερόμενα ἰδίως ταῦτα εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα *). Τὴν δὲ ὑπεροχὴν τοῦ ἀττικοῦ μέλιτος οὐδεμία χώρα ἠδύνατο διαφιλονεικεῖν. Ἰπαινέται ἰδίως τὸ ὑμήττιον μέλι καὶ ἐπρώτευσεν τὸ κατὰ τὰ μεταλλεῖα συλλεγόμενον μέλι. «Ὁ δ' Ὑμηττῆς καὶ μέλι ἀριστον ποιεῖ... τοῦ δὲ μέλιτος τοῦ ἀττικοῦ ἀρίστου ὄντος τῶν πάντων, πολὺ βέλτιστόν φασι τὸ ἐν τοῖς ἀργυρείοις, ὃ καὶ ἀκάπνιστον καλοῦσι ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς σκευασίας»

*) „Lana autem laudatissima Apulia et quae in Italia Graeci pecunia appellatur“ (Plin. VIII, 73).

(Στράβ. Θ. σ. 399). Εἶχε δὲ ἰδίως ἡ Ἀττικὴ τὸ τόσον περίφημον ἀττικὸν μέλι, ᾧ μέγιστος ἔπαινος κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀποδίδεται κατὰ Πλίνιον *), διὰ τὴν ἀφθονον παραγωγὴν τοῦ οὐμοῦ, ἀφ' οὗ καὶ ἡ μέλιττα ἐλάμβανε τὸ μέλι, καὶ ἐξ οὗ, καλῶς ἀπανθήσαντος, οἱ ἀττικοὶ μελισσοῦργοι ἐτεκμαίροντο ὅτι ἐμελλον εὐμελιτεῖν.

§ 14. Ἄλλ' εὐκόλως ἐννουεῖται ὅτι τόσος πληθυσμὸς, ὅσος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εὐρέθη κατέχων τὸ σχετικῶς μικρὸν καὶ ἀκαρπὸν ἐλληνικὸν ἔδαφος, ἦν συνήθως ἠναγκασμένος συμπληροῦν καὶ αὐτὰ τὰ ἀναγκαιότατα τῶν πρὸς τὸν βίον ἐπιτηδεῖων δι' εἰσαγωγῆς ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς· οὕτως εἶδομεν ὅτι ἐν Ἀττικῇ ἦν ἀνεπαρκὴς ὁ ἐγγῶριος σῖτος πρὸς τὰς χρεῖας τῶν 500000 κατοίκων, οἱ κατηνάλισκον τοῦλάχιστον 3400000 μεδίμνους σίτου· διὸ εἰς τὸν λιμένα καὶ τὴν ἀγορὰν τοῦ Πειραιῶς ἔφθανε πανταχόθεν ἐπαχτὸς σῖτος, ἐκ τοῦ Πόντου, ὃ ἐστὶ κυρίως ἐκ τῆς Γαυρικῆς Χερσονήσου ἢ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Θράκης, Συρίας, Αἰγύπτου, Λιβύης καὶ Σικελίας, μέχρι τῆς ποσότητος 1000000 μεδίμνων σίτου μόνον πρὸς κατανάλωσιν τῶν ἐγγχωρίων, ἐὰν ὑποτεθῆ, ὅπερ πολὺ πιθανόν, ὅτι ἡ Ἀττικὴ παρήγε 2400000 μεδίμνους κριθῆς καὶ σίτου. Ἐκτὸς δὲ τοῦ σίτου εἰσήγοντο ἐκ τοῦ Πόντου καὶ διάφοροι τεταριγευμένοι ἰγθύες (ταρίχη), ὡς καὶ ἐξ ἄλλων τόπων, οἷον ἐκ τῆς Φρυγίας, Αἰγύπτου, Σαρδοῦς καὶ Γαδεύρων (ταρίχη Ποντικὰ, ταρίχη Φρύγια, Αἰγύπτια, Σαρδῶα, Γαδειρικὰ). Πολλαὶ ὁμῶς γῶραι τῆς Ἑλλάδος, ἐν αἷς ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Θεσσαλία, ἦσαν ἀγαθαὶ σιτοφόροι, ἐπαρκοῦσαι πρὸς τὴν ἐγγῶριον κατανάλωσιν· ἂν ὁμῶς αἱ αὐταὶ γῶραι παρήγον καὶ ἄρκετὸν πλεονάζοντα σῖτον εἰς προμήθευσιν καὶ τῶν σπανιζουσῶν χωρῶν, τοῦτο μένει λίαν ἀμφίβολον· μᾶλλον δὲ παραδεκτέον τὸ ἐναντίον· διότι ἐὰν ἐπλεόναζεν ἄρκετὸς σῖτος, οὐδαμῶς ἠδύνατο ἐμποδίζειν τὴν εἰς τὰς σπανιζούσας σίτου χώρας μεταβίβασιν αὐτοῦ οὐδὲ αὐτὴ ἡ γνωστὴ περὶ τὰς συγκοινωνίας τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν δυσκολία βεβαίως πολλῶ εὐκολώτερον ἠδύ-

*) „Mellis attici in toto orbe summa laus existimatur“ (Φ. ἱ. ΧΛΙ, 31).

ναντο ὑπερνικῆσαι ταύτας τὰς ἐν τῇ χώρᾳ δυσκολίας συγκοινωνοῦντες εὐκολώτερον διὰ θαλάσσης πρὸς τὰς πλησιεστέρας χώρας, ἢ πρὸς τὰς ἀπωτέρας, πρὸς ἃς ἄλλως ὁ πλοῦς ὑπέκειτο εἰς πολλάς δυσχερείας. Τὸ δὲ βεβαιότατον, μετέφερον ἐκ τῶν ἀπωτάτων τούτων χωρῶν τὰ ἄλλως ἐλλείποντα ἐν Ἑλλάδι καὶ πρὸς τὸν οἰκονομικώτερον σκοπὸν τοῦ συναλλάσσειν τὰ προϊόντα τῆς ἰδίας βιομηχανίας πρὸς τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα προϊόντα. Ἄλλαι δὲ πάλιν ἑλληνικαὶ χῶραι, καίτοι μὴ παράγουσαι πολλά καὶ πολλῶν στερούμεναι, ἤρχοῦντο ὅμως εἰς τὰ ἴδια ἑαυτῶν προϊόντα, ὡς ζώντων τῶν ἐν αὐταῖς κατοίκων λιτότερον βίον.

§ 15. Καὶ πρὸς τὸ κυνήγιον δὲ τὸ ἀποτελοῦν τὴν προσφιλεστάτην καὶ τὰ μάλιστα ἐκτιμωμένην ἐνασχόλησιν τῶν Ἑλλήνων, διότι τοῦτο ἦν παρ' αὐτοῖς ἡ ἀληθεστάτη καὶ φυσικωτάτη ἀσκησις τῶν πολεμικῶν, εὕρισκοντο ἐν τῇ ἑλληνικῇ χώρᾳ διάφορα ἄγρια ζῶα ἢ θηρία. Λέοντας γενικώτερον ἐν Ἑλλάδι ἀναφέρει μόνον ἡ μυθικὴ παράδοσις περὶ Ἡρακλέους, ὡς ἐν Νεμέᾳ, Ἐλικῶνι καὶ Θεσπιαῖς, οἱ δὲ ἱστορικοὶ χρόνοι περιορίζουσιν αὐτοὺς μόνον μεταξὺ τοῦ τῆς Μακεδονίας ποταμοῦ Νέστου καὶ τοῦ τῆς Ἀκαρνανίας Ἀχελῷου. Ὁ Ἡρόδοτος διηγούμενος (Ζ', 125) τὴν διὰ τῆς Μακεδονίας πορείαν τοῦ πεζοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξου καὶ εἰπὼν ὅτι «πορευομένῳ δὲ ταύτῃ λέοντές οἱ ἐπεθήκαντο τῆσι σιτηφόροισι καμήλοισι», παρακατιῶν προστίθησιν ὅτι «εἰσὶ κατὰ ταῦτα τὰ χωρία καὶ λέοντες πολλοὶ, καὶ βόες ἄγριοι, τῶν τὰ κέρεια ὑπερμεγάθεά ἐστι τὰ εἰς Ἑλληνας φοιτέοντα· οὖρος δὲ τοῖσι λέουσί ἐστι ὃ τε δι' Ἀβδήρων ῥέων ποταμὸς Νέστος καὶ ὁ δι' Ἀκαρνανίης ῥέων Ἀχελῷος· οὔτε γὰρ τὸ πρὸς τὴν ἡῶ τοῦ Νέστου οὐδαμῶθι πάσης τῆς ἔμπροσθεν Εὐρώπης ἴδοι τις ἂν λέοντα, οὔτε πρὸς ἐσπέρης τοῦ Ἀχελῷου ἐν τῇ ἐπιλοίπῳ ἠπειρῳ, ἀλλ' ἐν τῇ μεταξὺ τούτων τῶν ποταμῶν γίνονται». Ἄλλ' ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐξέλιπε πᾶν ἔχνος αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ· «οἷον δὴ φασὶ τοὺς λέοντας παθεῖν (ὁ. ἐ. ἐκλελοιπέναι τῷ χρόνῳ) τοὺς ἐν τῇ Εὐρώπῃ· οὐ γὰρ ἔτι αὐτῶν εἶναι τὸ γένος· πρότερον δὲ ἦσαν καὶ περὶ Μακεδονίαν καὶ ἐν ἄλλοις τόποις» (Δίων. Χρυσ. ΚΑ', 1). Ἄλλ' ἀντὶ τούτων ὑπῆρχον ἐν ἀφθονίᾳ τοῦλάχιστον ἄρκτοι, λύκοι καὶ

πολυάριθμοι κάπροι, ἔλαφοι καὶ δορκάδες, καὶ ἐνιαχοῦ ἀγριαὶ αἰγες, οἷον ἐν Πάρνηθι τῆς Ἀττικῆς, τῷ Ταυγέτῳ τῆς Λακωνίας, τοῖς πετρώδεσι τόποις καὶ ὄρυμοῖς τῆς Ἀχαΐας καὶ Ἀρκαδίας· ἐτι δὲ καὶ ἀγριοὶ ταῦροι καὶ θῶες, ὡς ἐν Μαραθῶνι καὶ τοῖς μεθορίοις Βοιωτίας ἀναφέρεται (παρὰ Φιλοστρ. Β. Σοφ. Β', 7) ὅτι ὁ ῥωμαλέος νεανίας, ὁ ἐπικαλούμενος Ἡρώδου Ἡρακλῆς, ἐποιεῖτο ἄθλους τοὺς ἀγρίους τῶν συῶν καὶ τοὺς θῶας καὶ τοὺς λύκους καὶ τῶν ταύρων τοὺς ὑβρίζοντας, καὶ ὠτειλάς δὲ ἐδείκνυε τούτων τῶν ἀγῶνων, καὶ διεβεβαίου ὅτι ὁσημέραι συνεπλέκετο ταύρῳ ἢ ἄρκτῳ ἐμὲγαν ἄθλον ἀφηρημένης αὐτοῦ τῆς τύχης, ἐπεὶ μηκέτι βόσκει λέοντας Ἀκαρνανία». — Πρὸς δὲ τούτῳ τῷ ἀνδρειοτέρῳ καὶ οἰονεῖ πολεμικωτέρῳ κυνηγίῳ προσετέθη μετὰ ταῦτα, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐτράποντο εἰς μαλθακώτερα καὶ χαυνότερα ἦθη, καὶ ἡ θήρα τῶν ἰχθύων καὶ ἡ τῶν πτηνῶν ἢ ὀρνίθων (ἀλιεΐα, ὀρνιθοθηρία). Τοιαύτη τρυφηλοτέρα καὶ λιγνοτέρα δίαιτα ἦν ἀγνωστος τοῖς ὁμηρικοῖς χρόνοις· οἱ παρ' Ὀμήρῳ Ἕλληνες μόνον ἐν μεγάλῃ ἀνάγκῃ ἔτρωγον ἰχθύς καὶ πτηνά, συνήθως δὲ οὐδὲν τοιοῦτον προσεφέροντο, καίτοι παροικοῦντες παρὰ τὸν ἰχθυόεντα Ἕλλησποντον, καίτοι ἔχοντες ἐν ταῖς πολλαῖς παρακειμέναις νήσοις πλῆθος ἰχθύων καὶ ἀγρίων ὀρνίθων· ὁ Ὀμηρος (λέγει ὁ Πλάτων Πολιτ. Γ', σελ. 404. C.) «ἐπὶ στρατείας ἐν ταῖς τῶν ἡρώων ἐστιάσεσιν οὔτε ἰχθύσιν αὐτοὺς ἐστιᾶ, καὶ ταῦτα ἐπὶ θαλάττῃ ἐν Ἕλλησπόντῳ ὄντας, οὔτε ἐφθοῖς κρέασιν, ἀλλὰ μόνον ὀπτοῖς», καὶ παρ' Ἀθηναίῳ (Α', 16) ὡσαύτως παρατηρεῖται ὅτι «Ἕλλησποντον Ὀμηρος ἰχθυόεντα προσαγορεύων καὶ τοὺς Φαίακας πλωτικωτάτους ποιῶν καὶ ἐν τῇ Ἰθάκῃ εἰδῶς λιμένας πλείους καὶ νήσους προσεχεῖς πολλάς, ἐν αἷς ἰχθύων ἐγίνετο πλῆθος καὶ ἀγρίων ὀρνίθων, καὶ εἰς εὐδαιμονίαν δὲ καταριθμῶν τὸ τὴν θάλασσαν ἰχθύς παρέχειν, ὁμῶς τούτων οὐδὲν οὐδένα ποιεῖ προσφερόμενον». ἐὰν δὲ ἀπαξ ἀναφέρηται παρ' Ὀμήρῳ ὅτι οἱ ἑταῖροι τοῦ Ὀδυσσεύς ἀπεπειράθησαν ἰχθυοφαγῆσαι, τοῦτο ἐποίησαν ὑπέικοντες τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ (Ὀδυσ. Μ. 329—332) «ἀλλ' ὅτε δὴ νηὸς ἐξέφθιτο ἤϊα πάντα, καὶ δὴ ἀγρὴν ἐφέπεσκον ἀλητεύοντες ἀνάγκῃ, ἰχθύς ὀρνιθίας τε, φίλας ὅ τι χεῖρας ἴκοιτο, γναμπτοῖς ἀγκίστροισιν ἔτειρε

δὲ γαστέρα λιμός». Ἀλλὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ διαίτῃ μεταβολὴν ἤδη ἀναφέρουσι τὰ Κύπρια ἔπη· ἔνθα καὶ χωρὶς ἀνάγκης ὁ Παλαμήδης ἀναφέρεται προελθὼν ἐπὶ ἰχθύων θήραν· καὶ ἔτι μεταγενέστερον ἡ λιχνεία ἤρξατο ἐκτείνεσθαι καὶ εἰς τοῦτο τὸ εἶδος τῆς τροφῆς, καὶ ἐνηργεῖτο ἀλιεία παντοίων ἰχθύων, ὧν ἀφθονον ποικιλίαν παρείχεν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἔτι παρέχει, ἡ ἑλληνικὴ θάλασσα. Παρ' Ἀθηναίων καταλέγονται ἐν ἀλφαβητικῷ καταλόγῳ οὐχὶ ἔλαττον τῶν ὀγδοήκοντα διαφόρων εἰδῶν μετὰ τῶν παραλλαγῶν αὐτῶν. Ἐνταῦθα γενικώτατα μόνον καὶ ἀπλῶς δυνάμεθα καταλέξαι τὰ κυριώτερα εἶδη τῶν ἰχθύων καὶ ἄλλων θαλασσίων μαλακίων καὶ ὀστρακοδέρμων· ἀναφέρονται δὲ ἀναμῖξ τρίγλη, σκάρρος, λάβραξ, μύραινα, κεστρεύς, χρύσοφρυς, γόγγρος, μελάνουρος, ἀνθίας, σφύραινα (κέστρα), τράχουρος, ξιφίας, ἀμία, κάλλιχθους, ὀρφός (ὀρφώς), φάγρος, σκορπίος, κίθαρος, βατίς, θυννίς, θύννος, γλαῦκος, συνόδους, κίχλη, ἔλλοψ, σάλπη, γαλεός, ἔγγελυς, ἀφύαι, ψῆτται, μαινίδες, ἀκαλήφη, καρίδες, μεμβράδες, κωβυοί, νάρκα, φυκίδες· ὀστρεα, πορφύραι, κήρυκες, κάραβος, ἀστακός, γῆμαι (γῆβάδαι), κόγχαι, κτένες, τευθίδες, πολύποδες (πολυπόδεοι πλεκτάναι), σηπία, ἐχῖνοι θαλάττιοι, σμάριδες κ. τ. τ. Καὶ ἡ θήρα δὲ καὶ ἀγρα τῶν πτηνῶν (ὀρνιθοθηρευτικὴ, ἰξευτικὴ) εὔρισκεν ἐν Ἑλλάδι παντοδαπὰ πτηνὰ καὶ παρείχεν ἀφθονον ποικιλίαν λίχνου τροφῆς τοῖς οἰσοφάγοις τῶν πλουσίων λαιμάργων. Ἐκ τούτων δὲ τῶν πτηνῶν ἡ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ὀρνίθων συχνάκις ἀναφέρονται κίχλαι (διαφόρων εἰδῶν· κίχλαι τριχάδες, κίχλαι ἰλλάδες), κόσσυφοι (κόψιχοι παρ' Ἀριστοφάνει), σπῖνοι καὶ σπινίδια, πέρδικες, περιστεραί, φάτται, φάβες, τρυγόνες, οἰνάδες, ἀμπελίδες (ἀμπελίωνες), συκαλίδες, ψᾶρες, κίσσαι, ὀρτυγες, ἀφθονοὶ οἱ τελευταῖοι πρὸ πάντων ἐν Δήλῳ (ἢ καὶ Ὀρτυγία διὰ τοῦτο ἐπεκλήθη ποτὲ «παρὰ τὸ τὰς ἀγέλας τούτων τῶν ζώων φερομένας ἐκ τοῦ πελάγους ἰζάνειν εἰς τὴν νῆσον»), ὀρτυγομητραι, σχολόπακες, ἀτταγαῖ καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ἡ χρῆσις δὲ ἱεράκων καὶ ἄλλων τοιούτων ἡθᾶδων ἢ τετιθασσευμένων πτηνῶν πρὸς πάλευμα ἄλλων ὁμοφύλων πτηνῶν (παλεύειν ἡθάσιν ὀρνισιν». Πλουτ. Συλ. ΚΗ') φαίνεται ὅτι ἦν ἀνέκαθεν γνωστὴ τῇ ἀρχαιότητι. Παρὰ Ξενοφῶντι γενικώ-

τερον ἀναφέρεται τὸ ἔθος τοῦτο τοῦ μεταχειρίζεσθαι ὄρνιθας παλευτάς ἢ τοὺς καθ' ἡμᾶς κράκτας (illices). «ὄρνιθες ἐξεπεπαίδευντό σοι, ὥστε σοὶ μὲν τὰ συμφέροντα ὑπηρετεῖν, τὰς δὲ ὁμοφύλους ὄρνιθας ἐξαπατᾶν» (Κ. Π. Α. 6, 39). Ἔτι δ' ἀναφέρονται μερικώτερον καὶ περιστεραί παλεύτριαι, ἢ παλεύτριαι πελειάδες (παλεύειν, παλευτική).

§ 16. Περὶ δὲ τῶν ἀποδημητικῶν καὶ ῥοδικῶν πτηνῶν σχεδὸν οὐδὲ χρεῖα σημειῶσαι χάριν τῶν κατοικησάντων ὑπὸ ἑλληνικὸν οὐρανὸν ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι τοῖς ἔχουσι τόσον ζωηρὸν τὸ τῆς φύσεως αἶσθημα ἐφαίδρυνε τὴν καρδίαν αὐτῶν καὶ ἔζη τρόπον τινὰ ἐν τῇ γλώσσει καὶ ταῖς ῥοδαῖς τοῦ λαοῦ πρὸ πάντων ἢ χελιδῶν ὡς πρόδρομος καὶ προάγγελος τοῦ ἔαρος. Πόσον φαιδρὰ αἰσθήματα διήγειρεν ἡ πρώτη ἐμφάνις τῆς χελιδόνας, δεικνύει τὸ ἐν τῇ Ῥόδῳ ἀδόμενον δημοτικὸν ἄσμα κατὰ τινα ἀγερμὸν, ὃς ἐκαλεῖτο χελιδονίζειν καὶ ἔχει τι ἀνάλογον πρὸς τὴν καὶ σήμερον ἐπικρατοῦσαν ἐνιαχοῦ συνήθειαν τοῦ ἄδειν κατὰ τὴν πρώτην Μαρτίου, περιφερομένης τῆς ξυλίνης χελιδόνας. Εἶχε δὲ τὸ ἄσμα ἐκεῖνο οὕτω· «Ἥλο', ἦλθε χελιδῶν καλὰς ὥρας ἄγουσα καλοὺς ἐνιαυτούς, ἐπὶ γαστέρα λευκά, ἐπὶ νῶτα μέλαινα· παλάθαν οὐ προκυκλεῖς ἐκ πίονος οἴκου, οἴνου τε δέπαστρον, τυροῦ τε κάνιστρον καὶ πυρῶν; ἂ χελιδῶν καὶ λεκιθίταν οὐκ ἀπωθεῖται. Πότερ' ἀπίωμες, ἢ λαβώμεθα; εἰ μὲν τι δώσεις· εἰ δὲ μή, οὐκ ἐάσομες· ἢ τὰν θύραν φέρωμες, ἢ θυπέρθυρον, ἢ τὰν γυναῖκα τὰν ἔσω καθημέναν. Μικρὰ μὲν ἐστὶ, ῥαδίως μιν οἴσομες· ἐὰν φέρης δέ τι, μέγα δὴ τι καὶ φέροις· ἀνοιγ' ἀνοιγε τὰν θύραν χελιδόνι· οὐ γὰρ γέροντές ἐσμεν· ἀλλὰ παιδία». Τὴν αὐτὴν φαιδρότητα ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῆς χελιδόνας ἀποδεικνύει καὶ ἡ σχεδὸν παροιμιώδης ἐπιφώνησις χαρᾶς «ῶρα νέα, χελιδῶν»· γνωστὴ δὲ ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ παροιμία «μία χελιδῶν ἔαρ οὐ ποιεῖ», ὡς καὶ τὸ παρὰ τοῖς ἀπλουστέροις καὶ ἀγραιοτέροις ἔθος τοῦ διορίζειν διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοιούτων ἀποδημητικῶν πτηνῶν τὰς ἀρμοδίας πρὸς διαφόρους ἀγροτικούς καὶ βιωτικούς σκοποὺς ὥρας τοῦ ἔτους. Οὕτω παρ' Ἀριστοφάνει (Ὀρν. 709 κ. ἐ.) εἰσάγονται οἱ ὄρνιθες λέγοντες «πρῶτα μὲν ὥρας φαίνομεν ἡμεῖς ἦρος, χειμῶνος, ὁπῶ-

ρας σπείρειν μὲν, ὅταν γέρανος κρώζουσ' εἰς τὴν Λιβύην μεταχωρῆ, καὶ πηδάλιον τότε ναυκλήρω φράζει κρεμάσαντι καθεύδειν, εἶτα δ' Ὀρέστη χλαῖναν ὑφαίνειν, ἵνα μὴ ριγῶν ἀποδύῃ· ἰκτῖνος δ' αὖ μετὰ ταῦτα φανείς ἑτέραν ὥραν ἀποφαίνει, ἥνικα πεκτεῖν ὥρα προβάτων πόκον ἤρινόν· εἶτα χελιδῶν, ὅτε χρὴ χλαῖναν πωλεῖν ἤδη καὶ ληθάριόν τι πρίασθαι». Ἐκ δὲ τῶν ῥοδικῶν πάλιν πτηνῶν ἢ ἀηδῶν ἐφέρετο ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς ᾄσμασιν ὡς ἀοιδὸς Μοῦσα τοῦ ἔαρος. Ὡς τὸ μελωδικώτατον δὲ τῶν πτηνῶν κατεκοσμήθη καὶ ὑπὸ τῆς ποιήσεως διὰ τῶν τερπνοτάτων ἐπωνυμιῶν· διότι ἐπονομάζεται χλωρηῖς καὶ χλωραύγην· ἀηδῶν καὶ ξουθή, ἱμερόφωνος καὶ πολυκώτιλος ἢ κωτίλη, ἔαρινῆ καὶ ἤρος ἄγγελος καὶ Διὸς ἄγγελος. Ὅτι δ' ὁ Ἀριστοφάνης εἰσάγει τὸν χορὸν τῶν ὀρνίθων λέγοντα περὶ τῆς ἀηδόνας, τοῦτο δύναται θεωρηθῆναι ὡς τὸ κοινὸν παρὰ πᾶσι διεγειρόμενον ὑπ' αὐτῆς αἶσθημα (Ὀρνιθ. 676 κ. ἐ.) «ὦ φίλη, ὦ ξουθή, ὦ φίλτατον ὀρνέων πάντων, ξύννομε τῶν ἐμῶν ὕμνων, ξύντροφ' ἀηδοῖ, ἤλθες, ἤλθες, ὦφθης, ἡδὺν φθόγγον ἐμοὶ φέρουσ'· ἀλλ' ὦ καλλιβόαν κρέκουσ' αὐλὸν φθέγμασιν ἤρινοῖς, ἄρχου τῶν ἀναπαίστων». Οὕτω λοιπὸν αὕτη ἢ ἐν λόχμiais, ἐν νάπαις καὶ ἐν ὀρείαις κορυφαῖς ἐπὶ τῶν φυλλοκόμων δένδρων τοῦ ἔαρος εὐστόμως ᾄδουσα Μοῦσα ἦν καὶ μελωδικωτάτη ἀοιδὸς διὰ τὰ ὦτα τοῦ λαοῦ διὰ τῆς γλυκείας αὐτῆς ῥοδῆς (ἦν ὁ Ἀριστοφάνης ἀπομιμεῖται διὰ τοῦ τιοτιοτιοτιοτίγξ), ὡς πάλιν ἐκρίνετο καὶ τὸ πρότυπον, πρὸς ὃ ἠδύναντο παραβάλλεσθαι τὰ τεχνικώτατα καὶ ἁρμονικώτατα μέλη καὶ ποιήματά. (Ἀριστοφ. Ὀρν. 750) «ἐνθεν (ἐκ τῶν ἱερῶν νόμων τῶν ᾄδομένων ὑπὸ τῆς ἀηδόνας) ὥσπερ ἢ μέλιττα Φρύνιχος ἀμβροσίων μελέων ἀπεβόσκετο καρπὸν, αἰεὶ φέρων γλυκεῖαν ῥοδάν.»

§ 17. Ἡ φυσικὴ ἀγχινοια, μεθ' ἧς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος περιέργως καὶ βαθέως εἰσέδυσεν εἰς πάντα τὰ περιστοιχοῦντα ἑαυτὸ φυσικὰ φαινόμενα, κατάρθωσεν ἀποκτῆσαι καὶ περὶ τούτου τοῦ ἀπείρου καὶ ποικιλωτάτου κατὰ τε τὸν πλοῦτον τῶν μορφῶν καὶ χρωμάτων καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν καὶ τὸ παντοδαπὸν τῶν γενεθλίων τόπων κόσμου τῶν πτηνῶν καὶ κατεῖχε τὴν ἀκριβεστάτην γνῶσιν τῶν τε πράξεων καὶ συνηθειῶν αὐτῶν ἤδη πολὺ

πρὶν ἢ ἡ ἐπιστήμη ἐπιλάβηται αὐτῶν καὶ περιγράψῃ τὸν βίον καὶ τοὺς χαρακτήρας αὐτῶν. Καὶ αἱ φωναὶ δὲ τῶν ζώων καὶ πτηνῶν αἱ παρὰ τοῖς Ἑλλησι διὰ τόσον ποικίλου πλούτου λέξεων παριστάμεναι ἔλαβον τὰ φυσικὰ καὶ πεποιημένα αὐτῶν ὀνόματα μᾶλλον ὑπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας τοῦ λαοῦ ἢ ὑπὸ τῆς φιλοσοφούσης ἐπιστήμης. Ἰνα συντομώτερον σημειώσωμεν τὰς φωνὰς τῶν κυριωτέρων χερσαίων τετραπόδων, τὴν ὕλακὴν τῶν ὕλακτούντων (καὶ ποιητικώτερον βαῦζόντων) κυνῶν, ὡς καὶ πάντων τῶν μικροτέρων ἀγρίων ζώων, ἀλωπέκων, θῶων, λυγκῶν, τὸν ὠρυγμὸν τῶν ὠρυομένων λύκων, τὸν βρυχηθμὸν τῶν βρυχωμένων λεόντων, ὡς καὶ τῶν ἄλλων μειζόνων ἀγρίων ζώων, ἄρκτων, παρδάλεων, τίγρεων, πανθήρων, τὸν χρεμετισμὸν τῶν χρεμετιζόντων ἵππων, τὸν γρυλισμὸν τῶν γρυζόντων ἢ γρυλιζόντων συῶν ἢ χοίρων, τὸν μυκηθμὸν τῶν μυκωμένων βοῶν, τὴν βληχὴν τῶν βληχωμένων οἴων ἢ προβάτων, τὸν μηκασμὸν τῶν μηκωμένων αἰγῶν, τὴν βρώμησιν ἢ τὸν ὀγκασμὸν τῶν ὀγκωμένων ὄνων, — ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ χαρακτηριστικώτατα ἔλεγεν ὅτι οἱ ἀετοὶ κλάζουσι, αἱ γέρανοι κλαγγάζουσι (ἡ δὲ φωνὴ ἐπ' ἀμφοτέρων κλαγγή), οἱ ἰέρακες ρύζουσιν, οἱ ἀλεκτρυόνες ἄδουσιν, οἱ κόκκυγες κοκκύζουσιν, οἱ πέρδικες τιττυβίζουσιν ἢ κακκαβάζουσιν, οἱ ὄρτυγες τρυλίζουσιν, οἱ κύκνοι καὶ αἱ ἀηδόνες ἄδουσιν, αἱ τρυγόνες τρύζουσιν, αἱ περιστεραι γογγύζουσιν, αἱ κορῶναι κρώζουσιν, οἱ κολιοὶ κλώζουσιν ἢ κολιῶσιν, οἱ κόψιχοι σίζουσιν, οἱ ἔποπες πιπίζουσιν, αἱ γλαῦκες ἰύζουσιν, αἱ κίτται κιτταβίζουσιν, αἱ χελιδόνες ψιθυρίζουσιν, οἱ χῆνες καὶ αἱ νῆσσαι παππάζουσιν. Περιττὸν δὲ νομίζομεν καὶ τὸ σημειῶσαι ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν πτηνῶν ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῖς φωνῆς. — Ἡ πρώτη περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἠθῶν τῶν πτηνῶν γνῶσις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μαρτυρεῖται ἔτι καὶ ὑπὸ τῆς παραδόσεως περὶ διαφόρων μεταμορφώσεων ἰδιαιτέρων τινῶν πτηνῶν, πιστευομένων ὅτι ἦσαν πρότερον ἄνθρωποι καὶ ἐξ ἀνθρώπων μετεμορφώθησαν εἰς πτηνά· τοιαῦται ἦσαν αἱ θρυλούμεναι μεταμορφώσεις τῆς Πρόκνης εἰς χελιδόνα, τῆς Φιλομήλας εἰς ἀηδόνα, καὶ τοῦ Τηρέως εἰς ἔποπα, καὶ ἄλλαι τοιαῦται· ἀλλὰ καὶ παλαιότερα παράδοσις ἐπεκράτει,

ὅτι καὶ πάντα τὰ ὄρνεα ἐν γένει ἦσαν πρότερον ἄνθρωποι. Ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ἐπιμελοῦς καὶ οἰονεὶ μεθοδικῆς παρατηρήσεως πασῶν τῶν λεπτομερειῶν τοῦ βίου τῶν πτηνῶν μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατὰ τὴν μαντικὴν παρατήρησις τῶν ἀρπακτικῶν ὄρνέων τῶν ἄλλως οἰωνῶν λεγομένων. Διότι ἡ τοιαύτη ὀρνιθομαντευτικὴ, ἰδίως ὀνομαζομένη οἰωνοσκοπία, ἐκ τῶν κλαγγῶν, τῶν πτήσεων, καὶ τῶν καθεδρῶν τούτων τῶν ὄρνέων ἐγίνωσκε τὸ αἴσιον ἢ ἀπαίσιον οἰασδῆποτ' ἐπιχειρήσεως. Οὕτως οἱ Ἕλληνες, οἱ κατ' Αἰσχύλον «σχεθρῶς διώρισαν καὶ τὴν πτήσιν τῶν γαμφωνύχων οἰωνῶν, καὶ οἵτινες εἰσὶ δεξιοὶ φύσιν εὐωνύμους τε, καὶ δίαιταν ἦντινα ἔχουσ' ἕκαστοι, καὶ πρὸς ἀλλήλους τίνες ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ συνεῶρίκι», — παρεδέχοντο τὸν μὲν ἐρωδιὸν ὡς αἴσιον καὶ προμηνύοντα ἀγαθὴν ἔκβασιν μυστικῶν ἐπιχειρήσεων, τὸν πελεκᾶνα καὶ τὴν κορώνην, ἐξ ἀριστερῶν ἰπταμένους, καὶ τὸν ἐκ δεξιῶν ἰπτάμενον κόρακα ὡς αἰσίους οἰωνούς, τὰ δὲ νυκτερινὰ πτηνὰ ὡς ἀπαίσια· πρὸ πάντων δὲ ὁ ἀετὸς ἦν ὁ κατ' ἐξοχὴν μέγας καὶ οὐκ ἰδιωτικὸς καὶ ἐνδοξὸς οἰωνὸς τοῦ μεγάλου θεοῦ, ὁ θεῖος ὄρνις τοῦ Διός· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ὁ κίρκος, ὁ τρόχιλος, ἡ κορώνη, καὶ ἰδίως ὁ κόραξ, ὁ Δελφικὸς οἰωνὸς ἢ Φοῖβου λάτρις (Delphicus ἢ Phoebejus ales) ἦσαν τὰ συχνότερον ἐν τῇ οἰωνοσκοπίᾳ παρατηρούμενα πτηνὰ. Διὸ γενικώτερον παρ' Ἀριστοφάνει (Ὀρν. 716 καὶ ἐξ.) οἱ ὄρνιθες εἰσάγονται ἐγκαυχώμενοι «ἐσμέν ὃ ὑμῖν Ἄμμων, Δελφοί, Δωδώνη, Φοῖβος Ἀπόλλων· ἐλθόντες γὰρ πρῶτον ἐπ' ὄρνεις, οὕτω πρὸς ἅπαντα τρέπεσθε, πρὸς τ' ἐμπορίαν καὶ πρὸς βιότου κτῆσιν καὶ πρὸς γάμον ἀνδρός· ὄρνιν τε νομίζετε πάνθ' ὅσα περ περὶ μαντείας διακρίνει· φήμη γ' ὑμῖν ὄρνις ἐστί, πταρμόν τ' ὄρνιθα καλεῖτε, ξύμβολον ὄρνιν, φωνὴν ὄρνιν, θεράποντ' ὄρνιν, ὄνον ὄρνιν· ἄρ' οὐ φανερῶς ἡμεῖς ὑμῖν ἐσμεν μαντεῖος Ἀπόλλων»;

§ 18. Ἐκτὸς τῶν προμνησθέντων ὠδικῶν πτηνῶν, τῆς ἀηδόνης, τοῦ κύκνου, ἰκτίνου καὶ τῆς γελιδόνης, μνημονευτέον ἰδίως ἐνταῦθα καὶ τοῦ τέττιγος, τοῦ κατ' ἐξοχὴν αὐτόχθονος ἀοιδοῦ τῆς Ἀττικῆς, ἐνθα τὸ ἐλαιόδενδρον παρεῖχεν αὐτῷ λεπτήν καὶ θερμὴν σκιάν καὶ ἐπομένως εὐάρεστον ἐνδιαίτημα· διότι ὁ Ἀριστο-

τέλης παρατηρεῖ (I. Z'. Z', 30) ὅτι «οὐ γίνονται τέττιγες, ὅπου μὴ δένδρα ἐστίν· διὸ καὶ ἐν Κυρήνη οὐ γίνονται ἐν τῷ πεδίῳ, περὶ δὲ τὴν πόλιν πολλοί, μάλιστα δ' οὐ ἐλαῖαι· οὐ γὰρ γίνονται παλίνσκιαι· ἐν γὰρ τοῖς ψυχροῖς οὐ γίνονται τέττιγες· διὸ οὐδ' ἐν τοῖς συσκίοις ἄλλεσιν». Τοῦ εὐμούσου δὲ τούτου ἐντόμου ὁ τερετισμός καὶ ἐν ταῖς θερμοτάταις ὥραις τοῦ ἔτους καὶ τῆς ἡμέρας, ὅτε πᾶσα ἄλλη ζωὴ ἐφαίνετο νενεκρωμένη, παρεῖχε θαυμασίαν τέρψιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὦτα. Τοιαύτην τινα φαίνεται ὅτι μαρτυρεῖ καὶ ὁ εἰς τέττιγα ἀνακρεόντειος ὕμνος, ὃν κρίνομεν καλὸν παραθεῖναι ἐνταῦθα· «Μακαρίζομέν σε, τέττιξ, ὅτι δενδρέων ἐπ' ἄκρων ὀλίγην δρόσον πεπωκώς βασιλεὺς ὅπως αἰδεῖς· σὰ γὰρ ἐστι κεῖνα πάντα, ὅποσα βλέπεις ἐν ἀγροῖς, χῶπόσα φέρουσιν ὥραι· σὺ δὲ φιλία γεωργῶν, ἀπὸ μηδενός τι βλάπτων· σὺ δὲ τίμιος βροτοῖσιν, θέρεος γλυκὺς προφήτης· φιλέουσι μὲν σε Μοῦσαι, φιλέει δὲ Φοῖβος αὐτός, λιγυρὴν δ' ἔδωκεν οἴμην· τὸ δὲ γῆρας οὐ σε τείρει σοφέ, γηγενής, φίλυμνε, ἀπαθής, ἀναιμόσαρκε· σχεδὸν εἶ Θεοῖς ὅμοιος». Ἀναφέρονται δὲ παρ' Ἀριστοτέλει δύο γένη τεττίγων· οἱ μὲν μικροί, οἱ πρῶτοι φαίνονται καὶ τελευταῖοι ἀπόλλυνται, οἱ δὲ μεγάλοι οἱ ἄδοντες, οἱ καὶ ὕστερον γίνονται καὶ πρότερον ἀπόλλυνται. Ἐκάλουν δὲ τοὺς μὲν μεγάλους καὶ ἄδοντας ἀχέτας, τοὺς δὲ μικροὺς τεττιγόνια.